

O „Filozofii Publicznej i Edukacji Demokratycznej”

Piotr W. Juchacz i Anna Malitowska

Z największą przyjemnością oddajemy do rąk Czytelników pierwszy numer czasopisma naukowo-dydaktycznego poświęconego kształceniu w zakresie filozofii, etyki oraz edukacji obywatelskiej i prawnej, któremu nadaliśmy tytuł „Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna”.

Fakt rozumnego pluralizmu i konieczność edukacji demokratycznej

Podstawową cechą charakterystyczną współczesnych społeczeństw demokratycznych jest fakt rozumnego pluralizmu rozległych koncepcji filozoficznych, religijnych i moralnych wyznawanych przez ich obywateli. Wychodząc od sformułowanej przez Johna Rawlsa *liberalnej zasady legitymizacji*, zgodnie z którą „sprawowanie przez nas władzy politycznej jest w pełni właściwe tylko wtedy, gdy sprawujemy ją zgodnie z konstytucją, co do której można rozsądnie oczekiwać, że wszyscy obywatele poprą jej najważniejsze elementy w świetle zasad i ideałów, które mogą przyjąć, kierując się wspólnym im ludzkim rozumem”¹, podejmujemy problem edukacji demokratycznej obywateli pozwalającej im na przynajmniej najogólniejszym poziomie dokonywać wyborów w ramach demokratycznych procedur. Przyjmując założenie, iż nikt nie rodzi się dojrzałym obywatelem demokratycznej wspólnoty politycznej, wskazujemy na konieczność edukacji kształtującej podstawowe kompetencje demokratyczne obywateli oraz na rolę zajęć z filozofii i etyki w ich rozwijaniu.

¹ John Rawls, *Liberalizm polityczny*, przeł. A. Romaniuk, BWF, PWN, Warszawa 1998, s. 198.

Albowiem, jak słusznie zauważa Benjamin Barber, „Szkoły publiczne nie są po prostu szkołami dla społeczeństwa, lecz szkołami życia publicznego: instytucjami, w których uczymy się, co to znaczy być społeczeństwem, i rozpoczynamy drogę w kierunku wspólnej narodowej i obywatelskiej tożsamości. Jako kuźnie naszego obywatelstwa, stanowią podstawę naszej demokracji”².

„Obywatelstwo to podróż, a nie cel”³

Doceniając znaczenie edukacji demokratycznej w funkcjonowaniu nowoczesnych państw demokratycznych, Rada Europy ogłosiła rok 2005 Europejskim Rokiem Obywatelstwa przez Edukację (*European Year of Citizenship through Education*) z naczelnym hasłem „Learning and Living Democracy”. Podstawowym zadaniem stawianym przez Radę Europy państwom członkowskim była promocja i upowszechnianie Edukacji dla Demokratycznego Obywatelstwa (EDC = *Education for Democratic Citizenship*) oraz powiązanej z nią Edukacji Praw Człowieka (HRE = *Human Rights Education*). Niezwykle istotną i bliską naszej postawie badawczej cechą charakterystyczną myślenia i konceptualnego ujmowania problematyki demokracji w pracach Rady Europy jest założenie, zgodnie z którym główne pojęcia i problemy ujmowane są w sposób dynamiczny i rozwojowy, odpowiadający dynamicznemu charakterowi badanej rzeczywistości demokratycznej. Określenia podstawowych terminów związanych z edukacją demokratyczną (EDC) mają przybliżony charakter i nie stanowią ścisłych definicji⁴, ponieważ „odzwierciedlają bieżące myślenie obecne w licznych dokumentach Rady Europy”⁵. I tak też w tych dokumentach rozumiane jest

² Benjamin Barber, *A Passion for Democracy: American Essays*, Princeton University Press, Princeton 1998, s. 225-226.

³ „Citizenship is a journey not a destination” – te słowa Williama Hastingsa stały się mottem roku 2005 ogłoszonego przez Radę Europy *European Year of Citizenship through Education*.

⁴ Karen O’Shea, *A Glossary of Terms for Education for Democratic Citizenship*, Council of Europe DGIV/EDU/CIT (2003) 29, Strasburg 2003, s. 5-6.

⁵ Tamże, s. 5.

podstawowe pojęcie: „*demokracja* to forma życia razem we wspólnocie”⁶, zaś „przymiotnik «*demokratyczny*» podkreśla fakt, iż to jest obywatelstwo oparte na zasadach i wartościach praw człowieka, szacunku dla ludzkiej godności, pluralizmu, różnorodności kulturowej i prymatu prawa”⁷.

Światły obywatel czy wydajny pracownik

W bieżącym dyskursie politycznym poświęconym kształceniu dzieci i młodzieży możemy zaobserwować niebezpieczny zwrot w kierunku jednostronnego podkreślania użyteczności edukacji. Podstawowy błąd polega na stawianiu na pierwszym miejscu nauki matematyki i innych przedmiotów ścisłych, jako dostarczających niezbędnych narzędzi i w ten sposób przygotowujących do „nabywania sprawności potrzebnych do pracy i skutecznej rywalizacji we współczesnej technicznej gospodarce światowej”⁸. Jednakże, jak słusznie przestrzega Thomas Pangle, „Troska o edukację, która przygotowuje mężczyzn i kobiety do roli wydajnych, użytecznych jednostek sił produkcyjnych, jest troską zasadniczą, a nawet szlachetną – jeśli, czy o ile, umieszczona jest we właściwej perspektywie [...]. Koniec końców, zręczni pracownicy mogą być dobrze wyszkolonymi niewolnikami. Co decyduje o różnicy pomiędzy dobrze wyszkolonym, wydajnie pracującym niewolnikiem a wolną istotą ludzką? [...] Tym, co decyduje o różnicy pomiędzy człowiekiem wolnym a niewolnikiem, jest «edukacja liberalna»”⁹.

Dlatego to określone formy współżycia i zaangażowania, jak szacunek dla innego, empatia, troska, respektowanie wielości punktów widzenia, równoprawne uczestnictwo, wspierają jakoś etycznego zachowania między ludźmi i są decydujące dla rozwoju wielokulturowego społeczeństwa demokratycznego. Edukacja demokratyczna konotuje przy tym pragmatyczne rozumienie demokracji jako formy społecznej, a nawet etycznej praktyki. Jeden z filozofów pragmatyzmu amerykańskiego, zarazem też pedagog i psycholog,

⁶ Tamże, s. 9.

⁷ Tamże, s. 10.

⁸ Thomas L. Pangle, *Uszlachetnianie demokracji*, przeł. M. Klimowicz, BMP, Znak, Kraków 1994, s. 231.

⁹ Tamże, s. 232.

John Dewey, wyraził to w następujący sposób: „Demokracja jest czymś więcej aniżeli formą rządów; jest ona przede wszystkim sposobem na wspólne życie, solidarnym doświadczeniem komunikacyjnym”¹⁰. Ta właśnie filozoficzna myśl kilkadziesiąt lat później została podjęta przez Radę Europy, albowiem filozofowanie ma znaczenie dla naszego życia.

Community of inquiry

Realizacja programów edukacji moralno-demokratycznej nie może przeto obyć się bez udziału filozofii, a ściślej – bez przekształcenia grupy uczącej się w społeczność komunikacyjną, tzw. *community of inquiry* (wspólnota badaczy). Pomysłów na kształcenie poprzez filozofowanie w świecie demokratycznym nie brakuje. Warto wspomnieć tutaj choćby o paradygmacie „Filozofowania z dziećmi”, które praktykują od lat systemy oświatowe wielu państw. Podstawowym założeniem programowym strategii edukacyjnych „Filozofowania z dziećmi” jest to, iż edukacja nie może ograniczać się do przekazywania uczniom abstrakcyjnych informacji, ale skupiać się przede wszystkim na kształtowaniu odpowiednich nawyków i dyspozycji. To w tym właśnie miejscu pojawia się w rozważaniach reprezentantów paradygmatu idea *inquiry* – metody źródłowo analizowanej przez amerykańskich pragmatystów. Peirce i Dewey jej rolę widzieli głównie w obszarze nauki, w przyrodoznawstwie. Dziś jednak eksploruje się i twórczo rozwija te wątki klasycznego pragmatyzmu, które upatrują w *inquiry* nieskończony proces dialogowania ukierunkowanego na osiągnięcie konsensusu i jednocześnie wprowadzają do takich technik deliberatywnych normy równouprawnienia wszystkich badaczy biorących udział w dyskusji. Nieskończone trwanie dialogu, ideał konsensusu, a także równouprawnienie dyskutantów stanowią kluczowe dla metody *inquiry* idee regulatywne. Dzięki temu metoda ta może stać się synonimem dla praktyki dyskusywnej i argumentacyjnej, gdzie centralne miejsce zajmuje dyskutująca i nieskończona wspólnota badaczy.

¹⁰ John Dewey, *Democracy and Education*, MacMillan Company, New York 1916.

Filozofowanie z dziećmi

„Filozofowanie z dziećmi” ma już ponad czterdziestoletnią tradycję, dowodząc, że refleksja filozoficzna w wieku dziecięcym stymuluje rozwój osobowości i stanowi olbrzymi wkład w edukację moralną i polityczną. W oświacie amerykańskiej praktykuje się dialog filozoficzny z dziećmi od momentu, gdy Matthew Lipman w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku założył Instytut Filozofii Dziecięcej – IAPC (Institute of the Advancement of Philosophy for Children). To jemu zawdzięczamy opracowanie na potrzeby dydaktyczne techniki dialogu zwanej *community of inquiry*, której podstaw Lipman doszukał się w ideach Deweya. Za sprawą Garetha Matthews, Ekkeharda Martensa oraz Philipa Cama filozofowanie dziecięce znalazło aprobatę w systemach oświatowych Anglii, Niemiec i Australii. W niemieckim Karlsruhe Eva Marsal zainicjowała powstanie „Filozofowania z dziećmi” jako kierunku studiów, a w kanadyjskim Vancouver Barbara Weber założyła instytut „Filozofii dla dzieci”. Projekty te często wspierane są przez UNESCO.

W ramach „filozofowania z dziećmi” widzimy wyraźne nawiązania do tradycji myślenia filozoficznego, zwłaszcza do idei Platona (Martens), Deweya (Lipman) czy Habermasa (Weber). Nawiązanie do nich oznacza, iż dostrzega się konieczność kształcenia trzech różnych zdolności: po pierwsze, zdolności dyskursywnych, tj. myślenia w sferze publicznej, po drugie, kształcenia wyobraźni, czyli świadomości tego, że rzeczy mogą i czasem powinny wyglądać inaczej, niż w rzeczywistości wyglądają, po trzecie, umiejętności wdrażania racjonalnych i słusznych idei w czyn.

Publiczne zadania filozofii

Każda epoka, doceniając potrzebę poznania prac klasyków, wskazuje jednak również na dzieła nowe, dla zrozumienia jej aktualnego utrwalania się i w tymże utrwalaniu rozumnego, czyli kooperatywnego współistnienia obywateli stanowiące drogowskazy najpierwsze. Takimi naszym zdaniem obecnie są *Liberalizm polityczny* Johna Rawlsa, *Faktyczność i obowiązki* Jürgena Habermasa, *The Idea of Justice*

Amartyi Sena, a także wiele innych prac w bliskich nam nurtach współczesnej filozofii zwróconych ku emancypacyjnym wymiarom ludzkiej egzystencji, takich jak m.in. idea demokracji deliberatywnej, czy też dynamicznie rozwijający się nowy paradygmat badawczy w naukach społecznych, jakim jest *capability approach*.

Naszym zdaniem filozofia publiczna i publiczne nauki społeczne nie mogą stać obojętnie wobec wyzwań współczesnego świata, lecz nawiązując do sokratejskiej tradycji, powinny pełnić rolę gza pobudzającego społeczeństwo do wspólnego deliberatywnego namysłu nad poszukiwaniem możliwych rozwiązań problemów, jakie stają przed nami.

Twórcy czasopisma stawiają sobie za cel stworzenie forum wymiany poglądów i ich publicznych uzasadnień poświęconych zagadnieniom kształcenia w obszarze filozofii, etyki oraz edukacji demokratycznej i prawnej. U podstaw naszej wizji leży ideał uprawiania nauki publicznej łączącej elementy badawcze, dydaktyczne i realizację trzeciej misji Uniwersytetu, czyli współpracy z otoczeniem publicznym. Wsparcie ideowe i metodyczne dla tejże edukacji oferuje w pierwszym rzędzie filozofia, zatem przyjmuje się tutaj, że kształcenie demokratyczne to zarazem pogłębianie i poszerzanie wiedzy filozoficznej.

W naszych zamierzeniach czasopismo ma stanowić interdyscyplinarną platformę służącą refleksji i rozwijaniu nowych metod dydaktycznych zgodnych z najnowszymi trendami naukowymi (np. filozofowanie z dziećmi, rozwijanie i nauczanie etyk zawodowych), a ponadto (w dziale *Ex corpore scientiae philosophici fundamentalis / Z Korpusu filozoficznej wiedzy podstawowej*, przeznaczonym dla nauczycieli i uczniów szkół średnich) dostarczać specjalistycznych opracowań wybranych zagadnień, których treść oraz forma zostały dostosowane do wymagań zawartych w „Podstawie programowej” przedmiotów filozofia oraz etyka nauczanych w szkołach średnich. Są one adresowane zarówno do tych, którzy nie mieli dotąd kontaktu z filozofią, jak i tych, którzy realizując swoje zainteresowania, zdecydowali się na zdawanie egzaminu maturalnego z filozofii, udział w Olimpiadzie filozoficznej czy start na studia, zwłaszcza – choć nie tylko – filozoficzne. W ten sposób staramy się z jednej strony wdrażać otwartość na otoczenie społeczne, z drugiej

promować filozofię i edukację demokratyczną wśród nauczycieli i młodzieży licealnej.

Autorzy mają w swych artykułach na uwadze, by czytelnicy rozpoznawali i rozumeli problemy (pytania) filozoficzne, a także rozumeli rozwiązania tych problemów, wspierające je argumenty oraz wysuwane przeciwko nim kontrargumenty. Zakładamy, że powinno to ułatwić uczniom adaptację zagadnień filozoficznych do problemów współczesnego świata oraz wyrażanie i prezentację własnego stanowiska w dyskusji. Ponadto przygotowane opracowania mają wspomagać kształcenie u odbiorców umiejętności w zakresie analizy i interpretacji tekstów filozoficznych i kulturowych oraz umiejętności logiczne i dyskursywne. Umiejętności te są wymagane zarówno od uczniów realizujących szkolny program filozofii, jak i biorących udział w olimpiadzie dziedzinowej.

Gdy pada pytanie, jak wychowywać młodych obywateli świadomych zalet i zagrożeń demokratycznego sposobu życia, środowisko akademickie i szkolne powinno zwrócić uwagę na nowoczesne ogólnoswiatowe trendy w filozofii i edukacji. Tym bardziej że w szkołach wciąż panuje deficyt nie tylko w zakresie rzetelnej edukacji filozoficznej, zwłaszcza etycznej, ale i bardziej podstawowych umiejętności. I tym bardziej że nie brakuje ani dydaktyków chętnych do wdrażania nowych idei, ani nauczycieli otwartych na nowe sposoby uczenia.

Redaktorzy „Filozofii Publicznej i Edukacji Demokratycznej” chcą wierzyć, że inicjując to czasopismo, projektują zarazem wspólnotę badaczy, a wraz z nią pewien sposób życia, który określić można jako demokratyczny. Wspólnotę badaczy, uczącą i uczącą się, którą stanowią naukowcy i studenci, nauczyciele i uczniowie. Do nich wszystkich adresowane jest pismo, w którym będzie można odnaleźć potrzebną wiedzę, inspiracje i idee oraz merytoryczne wsparcie dla codziennej pracy dydaktycznej.